

Op Stoom

Terry Pratchett

Oorspronkelijke titel: *Raising Steam*
Copyright © 2013 by Terry and Lyn Pratchett
This edition is published by arrangement with Transworld Publishers,
a division of The Random House Group Ltd. All rights reserved.
Vertaald door: Venugopalan Ittekkot (IWACC)
Omslagontwerp en grafische bewerking: Venugopalan Ittekkot (IWACC)
Artwork copyright © 2013 by Paul Kidby, www.paulkidby.net
Sporwegkaart © Ian Mitchell
Eerste druk: 2015

Gezet uit 11pt Caslon door IWACC, Oudendijk
met PardonMeBoy!, © 2010 by Greater Albion Typefounders

This translation © 2015 De Boekerij bv, Amsterdam

All rights reserved. No part of this book may be reproduced, stored in a database or retrieval system, or published, in any form or in any way, electronically, mechanically, by print, photoprint, microfilm or any other means without prior permission from the publisher.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912, juncto het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912), dient men zich tot de uitgever te wenden.

ISBN: 978-90-225-7452-2

NUR 334

Opgedragen aan David Pratchett en Jim Wilkins,
vernuftige werktuigkundigen, die hun zoons
nieuwsgierig leerden zijn.

(DE)
ANKH-MEURBORK
 EN
STOOVLAKTE
 HYGIËNISCHE
SPOORWEGMAATSCHAPPIJ
 «ONS»
 TRAJECT

RAN

SCHAAPHOL

Octarijngraslanden

DE KOEM

Het Krijt
 KOPERKOPSE BERG
 LANKHR

OHOELAN KNOTES
 TWEEHEMDEN

DE STRICK
 Kraak
 ZEMFIS

PSEUDOPOLIS

DE ANKH

Stieten
 Berben

DE QUORUM

QUORM

ZEVENKLAP

Schunderwoud

STOOVLAKTE

het
 PAYS ET VRAIX
 Rotbos

SEKROTEM
 STOO HIELET

GROOTEKOOL

KRANEGRAAF

STOO KERIJ

PARAMOUNTAGNE

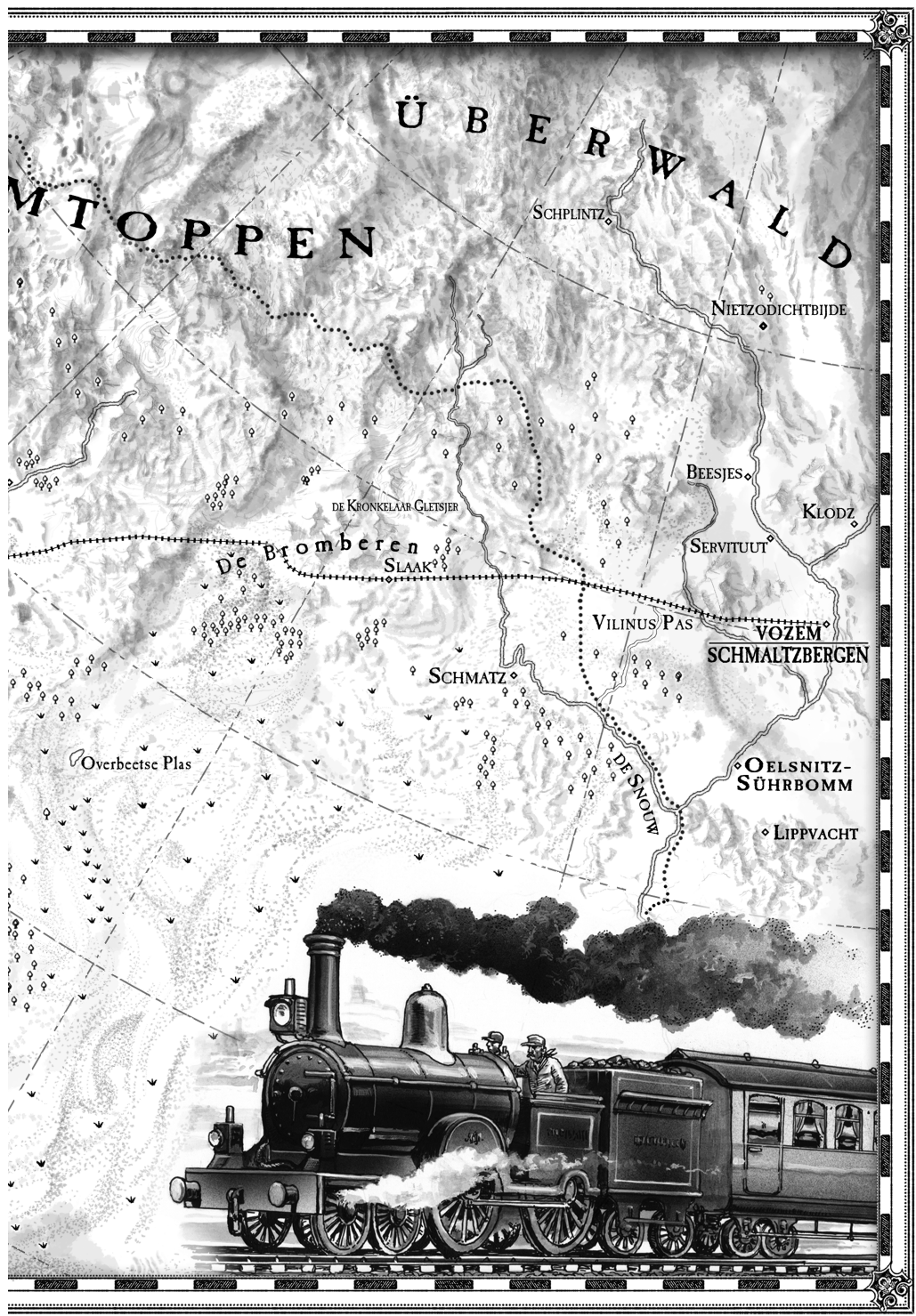
ANKH-MEURBORK

ZWIJNSVOORT
 STOO LAT

CIRKEL
 ZEE

CHIRM

De Boschbe

M TOPPEN

ÜBERWALD

SCHPLINTZ

NIEZODICHTBIJDE

DE KRONKELAR GLETSJER

BEESJES

KLODZ

DE Bromberen SLAAK

SERVITUUT

VILINUS PAS

VOZEM

SCHMALTZBERGEN

SCHMATZ

OELSNIITZ-SÜHRBOMM

Overbeetse Plas

DE SNOW

LIPPVACHT

NIETS TE BEGRIJPEN IS MOEILIK, maar het veelal zit er vol mee. Niets gaat overal heen, immer voor iets uit, en in de grote wolk van niet-weten verlangt niets ernaar iets te worden, eruit te breken, te bewegen, te voelen, te veranderen, te dansen en te beleven – kortom, iets te *zijn*.

En nu vond het zijn kans, terwijl het rondzwierf in de ether. Natuurlijk wist niets wel van iets, maar dit iets was anders, o jee ja, en zodoende glipte niets stilletjes bij iets naar binnen en zweefde het omlaag met alles in gedachten, om, gelukkigerwijs, neer te komen op de rug van een schildpad, een heel grote, waar het zich haastte om nog sneller iets te worden. Het was een natuurkracht, en niets was beter dan dat en plotseling werd de natuurkracht gevangen! Het lokaas had gewerkt.

Iedereen die ooit de rivier de Ankh door zijn bedding van veelzijdige viezigheid heeft zien glijden, zou begrijpen waarom er zoveel consumptievis voor de bevolking van Ankh-Meurbork door de vissersvloot van Quorm gevangen moet worden. Teneinde gruwelijke darmproblemen onder de burgerij te voorkomen moeten Ankh-Meurborkse vishandelaren zich ervan verzekeren dat hun leveranciers hun vangst heel ver bij de stad vandaan binnenhalen.

Voor Butte Goverts, leverancier van het allerfijnste zeebanket, was de ruim driehonderd kilometer tussen de vissershavens in Quorm en de klanten in Ankh-Meurbork in winter, herfst en voorjaar een betreurenswaardig lange afstand en in de zomer ronduit een bezoeking, want dan veranderde de hoofdweg, die toch al niet veel voorstelde, helemaal tot aan de Grote Stad in een gloeiendhete lijnvormige oven. Als je eenmaal een keer met een ton oververhitte inktvis te maken had gehad, vergat je dat nooit meer; de stank bleef dagen hangen en

achtervolgde je tot bijna in je slaapkamer. Je kreeg hem nooit meer uit je kleren.

Mensen waren ook zo veeleisend, maar ja, de elite van Ankh-Meurbork wilde, net als alle anderen trouwens, nu eenmaal zijn vis, zelfs in het heetste deel van het seizoen. Zelfs met een eigenhandig gebouwde ijskelder, en op afspraak halverwege nog een tweede, was het gewoon om te huilen, werkelijk waar.

En dat zei hij ook met zoveel woorden tegen zijn neef, Bijstand Goverts, een kleine tuinder, die naar zijn bier keek en zei: 'Het is altijd hetzelfde liedje. Niemand wil de kleine ondernemer helpen. Kun jij je voorstellen hoe snel aardbeien in de hitte in kleine papballetjes veranderen? Nou, ik kan je vertellen, in een mum van tijd. Je bent ze in een oogwenk kwijt, en net wanneer iedereen juist aardbeien wil. En vraag maar eens aan de waterkerslui hoe moeilijk het is om dat vervloekte spul de stad in te krijgen voor het net zo verlept is als de preek van tweede kerstdag. We moeten een petitie aanbieden aan de regering!'

'Nee,' zei zijn neef. 'Ik heb er tabak van. We schrijven naar de pers! Dat is de manier om iets gedaan te krijgen. Iedereen klaagt over het fruit, de groente en het zeebanket. We moeten Ottopedi aan z'n verstand zien te brengen hoe benard de kleine ondernemer ervoor staat. Waar betalen we anders af en toe belasting voor?'

Dik Pastol was tien jaar toen thuis in Schaaphol zijn vader in zijn smidse ineens verdween in een wolk van gloeiende kolen en rondvliegend metaal, dat alles omhuld door een mist van roze stoom. Hij werd nooit teruggevonden in die gruwelijke nevel van verschroeiend hete nattigheid, maar op die dag zwoer Dik Pastol, bij alles wat er in die kokende stoomwolk nog van zijn vader over was, dat hij de stoom aan banden zou leggen.

Zijn moeder had heel andere plannen. Ze was vroedvrouw en zoals ze tegen de burens zei: 'Kindjes worden overal geboren. Kom nooit zonder klanten te zitten.' En tegen de zin van haar zoon besloot Elsie Pastol om hem weg te halen van wat zij nu als een ongeluksplek beschouwde. Ze pakte hun spullen in en samen gingen ze terug naar haar geboorteplaats in de buurt van Stoo Lat, waar geen mensen op onverklaarbare wijze in een hete roze wolk verdwenen.

Kort na hun aankomst overkwam haar zoon iets belangrijks. Toen hij op een dag stond te wachten tot zijn moeder terugkwam van een moeilijke bevalling, liep Dik een gebouw binnen dat er interessant uitzag, en een bibliotheek bleek te zijn. Aanvankelijk dacht hij dat het er vol stond met protserige aanstellerij, allemaal over koningen en dichters en geliefden en veldslagen, tot hij in een voor hem doorslaggevend boek iets vond dat wiskunde werd genoemd, en de wereld van de getallen.

En zo kwam het dat hij zo'n tien jaar later op zekere dag alle moed bij elkaar schraapte die hij in zijn hele lijf kon vinden en zei: 'Ons mam weet vast nog van vorig jaar, da'k zei da'k met maten door de Überwaldse bergen ging trekken, nou, kijk, dat was... een soortement van... leugen, maar wel een kleintje, hoor.' Dik bloosde. 'Nou, kijk, had sleutels van pa's ouwe schuur gevonden en, tja, ben teruggegaan naar Schaaphol en heb daar wat dingetjes uitgeprobeerd en...' hij keek zijn moeder bezorgd aan, 'denk da'k weet wat pa fout deed.'

Dik had zich al schrap gezet voor heftige bezwaren, maar op tranen had hij niet gerekend – zo veel tranen – en terwijl hij haar probeerde te troosten zei hij nog: 'Ons mam en oom Flavius hebben me een opleiding gegeven, heb door jullie kennis van de getallen verworven, met inbegrip van de rekenkunde en ook nog eigenaardige dingen, verzonnen door filosofen uit Thebus, waar zelfs kamelen logaritmen kunnen uitrekenen op hun tenen. Pa wist dat allemaal niet. Had de goeie ideeën, maar niet de goeie... *tech-nol-ogie*.'

Op dat punt gaf Dik zijn moeder gelegenheid om ook iets te zeggen en ze zei: 'Bent niet te stuiten, Dik, jongen, bent al net als je koppige vader, even eigenwijs. Dat wat je in die schuur hebt zitten doen? Teggologie?' Ze keek hem beschuldigend aan en slaakte een zucht. 'Snap heus wel da'k je niet kan vertellen wat je doen moet of laten, maar vertel dan eerst eens hoe jouw logge ritmes kunnen voorkomen dat je op dezelfde manier aan je eind komt als ons arme ouwe pa.' Ze begon weer te huilen.

Dik trok iets uit zijn jasje tevoorschijn; het had wel wat weg van een toverstafje, mogelijk speciaal gemaakt voor een minitovenaar, en hij zei: 'Dit zal me bewaren, ons moeder! Kennis van de rekenliniaal. Kan de sinus laten doen wa'k wil, net als de cosinus en kan de tangens van de vierkantsvergelijking berekenen! Kom op, moeder, laat je zorgen varen en kom mee naar de schuur. Moet der zien!'

Tegen beter weten in hopen dat haar zoon per ongeluk een meisje had leren kennen, liet mevrouw Pastol zich met tegenzin door haar

zoon meetronen naar de grote open schuur, die hij net zo had ingericht als de werkplaats destijds in Schaaphol. In de schuur keek ze hulpeloos naar een grote cirkel van metaal die bijna de hele vloer in beslag nam. Op het metaal zoefde, met een geluid als van een eekhoorn in een kooi, een metalig dingetje rond dat een beetje naar mottenballen rook.

‘Disderdan, moeder. Geweldig, hè?’ zei Dik opgetogen. ‘Noem der IJzeren Biels.’

‘Maar wat is het nou, jongen?’

Hij grijnsde breed en zei: ‘Dis nou wat ze een proto-tiep noemen, ons moeder. Moet een proto-tiep hebben als je werktuigkundige wilt worden.’

Z'n moeder lachte zwakjes, maar Dik was niet te stuiten. De woorden tuimelden gewoon zijn mond uit.

‘Kijk, moeder, moet een beetje een idee hebben van wat je wilt gaan doen voor je aan het proberen slaat. Een van de boeken die ik in de bibliotheek vond ging over het werk van een architect. En in dat boek vertelde de man die het had geschreven dattie, voor-ie weer een groot gebouw neerzette, altijd eerst een tamelijk klein modelletje maakte om een beetje uit te kienen hoe het allemaal zou uitpakken. Zei dat het wel pietluttig klonk en zo, maar dat langzaam en grondig te werk gaan de enige manier was om vooruit te komen. Probeer der daarom langzaam uit, om te kijken wat er wel werkt en wat niet. Ben eigenlijk best trots op mezelf. Maakte het spoor eerst van hout, maar bedacht toen dat de machine die 'k wilde bouwen heel zwaar zou zijn. Pakte dus de bijl, maakte brandhout van de houten cirkel en ging weer aan de slag in de smederij.’

Mevrouw Pastol keek naar het kleine machientje dat maar over de vloer van de schuur in de rondte snorde en zei met de stem van iemand die echt zijn best doet om er iets van te begrijpen: ‘Ja, knul, maar wat *doet* het nou?’

‘Nou, kijk, ik herinnerde me wat pa zei over die keer dat hij de waterketel zag staan koken en dat hem opviel dat het deksel op en neer ging door de druk. Vertelde me dat er op een dag iemand een grotere ketel zou bouwen die meer kon optillen dan een dekseltje. Geloof dat ik weet heb van een manier om een goeie ketel te bouwen, ons moeder.’

‘En wat zou je daar aan hebben, jongen?’ vroeg zijn moeder streng. En ze zag de gloed in de ogen van haar zoon toen hij zei: ‘Alles, ons moeder. *Alles*.’

Nog altijd in een waas van licht misverstand zag mevrouw Pastol hem een groot vel tamelijk smoezelig papier uitrollen.

‘Heet een blauwdruk, moeder. Moet een blauwdruk hebben. Kun je op zien hoe alles aan elkaar past.’

‘Hooft dit bij het proto-tiep?’

De jongen keek naar het gezicht van zijn liefhebbende moeder en beseftte dat er wat meer uitleg nodig was. Hij pakte haar hand en zei: ‘Moeder, ’kweet dat het voor jou gewoon maar lijnen en cirkels zijn, maar als je eenmaal weet hebt van lijnen en cirkels en zo, dan begrijp je dat dit een plaat is van een machine.’

Mevrouw Pastol kneep hem in z’n hand en zei: ‘Wat denk je ermee te gaan doen, Dik, m’n jongen?’

En de jonge Pastol grijnsde en zei vrolijk: ‘Dingen veranderen die nodig veranderd moeten worden, ons moeder.’

Mevrouw Pastol keek haar zoon een paar tellen onderzoekend aan, waarna ze met tegenzin een beslissing leek te nemen. ‘Kom eerst maar even mee, jongen.’

Ze nam hem mee het huis in, waar ze via de ladder op de zolder klommen. Ze wees haar zoon een stevige zeemanskist aan die dik onder het stof zat.

‘Je opa gaf die kist aan mij om hem aan jou te geven wanneer ik vond dat je hem nodig had. Hier heb je de sleutel.’

Ze was blij verrast dat hij hem niet uit haar hand griste, maar eerst de kist grondig bekeek voor hij hem openmaakte. Toen hij de deksel openzette hing er ineens een gouden schittering in de lucht.

‘Je opa was eerst een beetje een soortement zeeschuimer, tot hij godsdienstig werd en toen werd hij een beetje bang, en de laatste woorden die hij op zijn sterfbed tegen me zei waren: “Die jonge knul van jou gaat op een dag iets bijzonders doen, Elsie, let op m’n woorden, maar ik weet om de dooie dood niet wat het wezen zal.”’

De mensen van het stadje waren wel gewend aan het gehamer en gegalm dat elke dag opklonk uit de verschillende smederijen waar de streek bekend om stond. De jonge Pastol had weliswaar een eigen smidse ingericht, maar blijkbaar had hij besloten om toch niet voor het smidsvak te kiezen, mogelijk vanwege dat gruwelijke voorval waarbij meneer Pastol senior zo plotseling de schijf had verlaten. De plaatselijke smeden raakten er al gauw aan gewend om raadselachtige

voorwerpen te maken die de jonge Pastol nauwgezet voor ze had uitgetekend. Hij vertelde niemand ooit wat hij aan het bouwen was, maar omdat ze een hoop geld verdienen vonden ze dat helemaal niet erg.

Het nieuws van zijn erfenis deed natuurlijk al snel de ronde – goud vindt op de een of andere manier altijd wel een uitweg – en onder de bevolking werd flink achter oren gekrabd, met als schoolvoorbeeld de oudste inwoner die, op de bank voor de herberg gezeten, de volgende gedenkwaardige uitspraak deed: ‘Verdomd als het niet waar is! Die knul is gezegend met een geërfde goudschat en dan maakt-ie der een lading oud roest van!’

Hij schoot in de lach en alle anderen ook, maar ze bleven ondertussen wel in de gaten houden hoe vaak Dik Pastol door de altijd met twee hangsloten afgesloten houten poort zijn oude, bijna wrakkige schuur in- en uitging.

Pastol had een stel pittige knullen uit de buurt bij elkaar gezocht om hem te helpen met het maken en verplaatsen van zijn dingen. In de loop van de tijd werd de schuur uitgebreid met een hele meute andere schuren. Er werden nog meer jongelui aangenomen en elke dag hoorde je de hele dag door de hamers klinken, en met hele kleine beetjes tegelijk sijpelde er toch wat informatie door tot wat je het plaatselijke bewustzijn zou kunnen noemen.

Blijkbaar had de knul een pomp gemaakt, een interessante pomp die water tot grote hoogte kon oppompen. En toen had hij alles weggedonderd en iets gezegd dat neerkwam op: ‘We hebben geen ijzer nodig maar staal!’

Er gingen verhalen over enorme vellen papier die op bureaus uitgespreid lagen terwijl de jonge Pastol zijn wonderbaarlijke ‘onderneming’, zoals hij het zelf noemde, uitwerkte. Er vloog inderdaad ook af en toe wel eens iets de lucht in en zodoende kregen de mensen wat te horen over wat de jongens ‘De Bunker’ noemden, die heel nuttig was gebleken om razendsnel in weg te duiken als er een klein... voorvalletje plaatsvond. En dan had je dat onbekende, maar op de een of andere manier toch huiselijk en ritmisch klinkende *tjoeketjoeek*-geluid. Eigenlijk een heel prettig geluid, bijna slaapverwekkend, wat eigenaardig was, want het mechanische schepsel dat het geluid maakte klonk heel wat levendiger dan je zou verwachten.

In de buurt viel het op dat de twee voornaamste medewerkers van meneer Pastol, of “Gekke IJzeren” Pastol zoals sommige lieden hem nu noemden, een beetje veranderd leken, volwassener en zelf-

bewuster; jonge mannen, assistenten van het geheimzinnige ding achter de deuren. En hoeveel bier of beloftes van vrouwen ze in de kroeg ook kregen, ze lieten niets los over de kostbare geheimen van de schuur*. Ze gedroegen zich tegenwoordig zoals het meesters van de gloeiende smeltoven betaamt.

En dan had je natuurlijk de zonnige dagen waarop de jonge Pastol en zijn makkers in het veld naast de schuur lange smalle greppels groeven, om die vol te gieten met vloeibaar metaal waarvoor de oven dag en nacht bleef gloeien, zodat iedereen hoofdschuddend ‘Waanzin’ zei. En dat leek wel eeuwig door te gaan – tot eeuwig afgelopen was en het hengsten en galmen en smelten ophield. Toen trokken meneer Pastols assistenten de dubbele deuren van de schuur opzij om de wereld met rook te vullen.

In dit deel van Stoo Lat gebeurde maar weinig en dit was meer dan genoeg om de mensen toe te laten snellen. De meesten kwamen op tijd om *iets* hun kant op te zien komen, puffend en stomend, met snel ronddraaiende wielen en heen en weer schietende stangen, wat in de rook en de stoom griezelig verscheen en verdween, met helemaal bovenop, als een soort koning van rook en vuur, Dik Pastol, met een van concentratie vertrokken gezicht. Het was een vage geruststelling dat dit *iets* blijkbaar wel door een menselijk iemand in de hand werd gehouden – hoewel de wat bedachtzamer lui onder de toeschouwers daaraan hadden kunnen toevoegen: ‘Nou en? Dat geldt ook voor een lepel’, om zich vervolgens schrap te zetten om op staande voet te kunnen vluchten toen de stomende, dansende, tollende, stotende machine de schuur uitkwam en op de spoorstaven die in het veld waren gelegd verder rolde. En de omstanders, waarvan het grootste deel inmiddels niet meer stond maar rende en in bepaalde gevallen zelfs op hol was geslagen, vluchtten jammerend weg, behalve natuurlijk alle jongetjes van alle leeftijden die met grote ogen toekeken en zich ter plaatse plechtig voornamen dat op een goeie dag *zij* de stuurman van die gruwelijke, verderfelijke machine zouden zijn, o ja, reken maar. Heerser over stoom! Meester der vonken! Koetsier van de donder!

En buiten, eindelijk vrij, zweefde de stoom resoluut bij de schuur vandaan in de richting van de grootste stad op de schijf. Aanvankelijk

* Daarover werden flink wat schunnige opmerkingen gemaakt, maar de nog ongetrouwde meiden uit de omgeving kwam het voor dat meneer Pastol en zijn mannen iets hadden gevonden dat interessanter was dan vrouwen en het was blijkbaar van staal.